

PROF. DR. MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU'NUN TÜRKİYE'DE TARİHÇİLİĞİN GELİŞİMİNDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

Sinem Serin*

ÖZET

Türkiye'nin ilk kadın Osmanlı tarihçisi olan Mübahat S. Kütükoğlu'nun içindeki tarih tutkusunun mesleğe dönüşmesi için ilk adım, 1951 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde eğitime başlaması olmuştur. Çalışkanlığı, disiplini ve azmiyle dikkat çeken Kütükoğlu, keyif aldığı bir mesleği icra etmenin de sağladığı motivasyonla, sahip olduğu başarılı ve saygın kariyerini aynı şekilde sürdürmektedir. Çalışmamızda Prof. Kütükoğlu'nun akademik kariyer basamakları ve çalışmaları hakkında detaylı bilgi verilerek, tarih alanındaki katkıları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mübahat S. Kütükoğlu, Ömer Lütfi Barkan, Türkiye'de tarihçilik, iktisat tarihi, Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, sinemser@istanbul.edu.tr. ORCID: 0000-0002-1721-1678

PROF. DR. MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU'S IMPACT AND IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF HISTORIOGRAPHY IN TURKEY

Abstract

The first step for Mübahat S. Kütükoğlu, the first female Ottoman historian in Turkey, to turn her passion for history into a profession was to begin her education at Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History in 1951. Drawing attention with her hard work, discipline and determination, Kütükoğlu continues her successful and respected career with the motivation provided by practicing a profession she enjoys. This study will provide detailed information about Prof. Kütükoğlu's academic career steps and studies, and evaluate his contributions in the field of history.

Key Words: *Mübahat S. Kütükoğlu, Ömer Lütfi Barkan, Historiography in Turkey, economic history, Ottoman socio-economic history*

Türkiye'nin ilk kadın Osmanlı tarihçisi Mübahat Solmaz Kütükoğlu, Ârif Kemal Bey ve Emine Şadiye Hanım'ın kızları olarak 28 Ocak 1932'de İzmir'de dünyaya gelmiştir¹. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de Dumlupınar İlkokulu ve İzmir Kız Lisesi'nde tamamlayan Kütükoğlu, lise döneminde şekillenen tarih tutkusu ile İstanbul'a gelmiş, 1951 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yükseköğrenim hayatına adım atmıştır. Yazımızda ömrünü Osmanlı tarihinin muhtelif yönlerini araştırmaya hasretmiş Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nun akademik hayatı ve çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

Mübahat Solmaz, 1951 yılında başladığı Tarih bölümündeki öğrenciliği sırasında Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Mehmed Cavid Baysun, Ord. Prof. Ahmet Hamid Ongunsu, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Prof. Mustafa Tayyib Gökbilgin, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Cemal İzzet Tükin, Prof. Dr. Ahmet Afif Erzen, Prof. Dr. Uluğ Bahadır Alkım, Prof. Dr. Sabahat Atlan, Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot, Prof. Dr. İsmail Yalçınlar, Prof. Dr. Sırrı Erinç gibi her biri kendi alanında öncülük etmiş kıymetli tarihçi ve coğrafyacıardan dersler alarak üç tarih ve iki coğrafya sertifikasını tamamlamıştır. Şubat 1956'da Tarih Bölümü Yeniçağ Kürsüsü'nden hazırladığı *Osmanlı-İngiliz Münasebatı (Başlangıçtan XVII. Asrın Sonuna Kadar)* başlıklı, kürsü hocaları olan Ord. Prof. M. Cavid Baysun, Prof. Dr. M. Münir Aktepe ve Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın başarılı bula-

rak onayladıkları tezle mezun olmuştur.

Çalışkanlığı, azmi ve kabiliyetiyle Cavid Baysun'un dikkatini çeken ve takdирini kazanan Mübahat Solmaz, o sıralar tarih mezunu bir asistan arayan Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a tavsiye edilmiş, Barkan'ın kendisini çalışma ekibine dahil etmesi, akademik kariyerinde bir dönüm noktası olmuştur. 1 Mayıs 1956'da İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'nde asistan olarak, Türkiye'deki tarih anlayışı ve incelemelerine yenilik getirmiş bir ilim adamı olan Prof. Barkan'ın akademik çalışmalarında kendisine yardım eden ekibin içinde yer alan Kütükoğlu, bu süreçte onun Türk iktisat tarihi alanında yaptığı yeni ve orijinal araştırmalarında yanındadır. Bu araştırmalar arasında, ilk defa Barkan tarafından ele alınan Tahrir defterlerinin sistematik bir şekilde incelenmesi ve bunların ziraî, sosyal ve demografik bakımdan önemlerinin ortaya konması ve Osmanlı bütçeleri ve muhasebe bilançoları gibi konularda yapılan çalışmalar sayılabilir.

Mübahat S. Kütükoğlu, Ömer Lütfi Barkan ile çalışmaya devam ederken, aynı zamanda hocası Cavid Baysun ile doktora tezini de yürütmektedir. Bu süreçte 1961 yılında British Council bursu ile Londra'ya gitmiş, üç ay kaldığı şehirde Public Record Office, British Library ve India Office Library'de incelemelerde bulunmuş, gidiş ve dönüşte birer ay kaldığı Paris'te ise Biblioteque National'in özellikle Doğu yazmaları kısmında çalışmıştır. Yurtdışındaki araştırmalarını tamamlayıp döndükten sonra Mart 1963'te, Osmanlı ve İngiliz arşivlerinin ilk defa kullanılan

pek çok kaynağı ile hem Osmanlı tarihi hem iktisat tarihi hem de diplomasi tarihi alanlarındaki çalışmalara öncülük eden ve örnek olan *Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münasebetleri (Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar)* başlıklı tezle doktor unvanını almıştır. Artık Doktor Asistan olarak hem fakültedeki görevini sürdüren hem de Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'ndeki Prof. Barkan'ın çalışmalarına katılan Kütükoğlu, bu süreçte Prof. Dr. Halil Sahillioğlu, Prof. Dr. Lütfi Güçer ve Dr. Mehmet Genç'le mesai arkadaşlığı yapmıştır.

Osmanlı-İngiliz ilişkileri üzerine Mübahat S. Kütükoğlu'nun çalışmaları doktora sonrasında da devam etmiştir. 1970 Şubat'ında yeniden Londra'ya gitmiş, burada arşiv ve kütüphanelerde çalışma fırsatı bulmuştur. Londra'da bir sene kaldıktan sonra dönmüş ve Kasım 1972'de *Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münâsebetleri (1838-1850)* başlıklı tez ile doçent olmuştur. Ardından kısa bir süre sonra 31 Ocak 1973'te, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 1961 yılında Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in şahsi gayretleriyle kurduğu ve ilk başkanı olduğu Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'nde doçent olarak göreve başlamıştır. Prof.

Gökbilgin'in Ekim 1977'deki emekliliğiyle Kürsünün yeni başkanı olan Kütükoğlu, 1979 yılının mayıs ayında profesör unvanını almıştır. Kürsüye ilk geldiği dönemlerde Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in yanı sıra Prof. Dr. Salih Özbaran ile de mesai arkadaşlığı yapmış, daha sonra bu isimlerin arasına Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve Prof. Dr. Ş. Nezihi Aykut da katılmıştır.

Titiz, azimli ve mükemmeliyetçi yapısıyla tanınan Prof. Kütükoğlu, kürsüde yürüttüğü tezlerle de bu özelliklerini ortaya koymuştur. Özellikle devlet teşkilatlanmasının temelleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilen ana kaynaklardan biri olan teşrifat defterleri ve dış ticaretin ana unsurlarından gümrükler üzerine hazırlattığı mezuniyet tezleriyle bu konuların ehemmiyetinin ortaya çıkmasında önemli katkıları olmuştur². Teşrifata verdiği önem daha sonra danışmanlığında yürütülen, Filiz Çalışkan Karaca'nın hazırladığı *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık*³ başlıklı yüksek lisans teziyle sürmüştü, aynı yazarın Prof. Dr. Mehmet İpşirli danışmanlığında yürütülen *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*⁴ başlıklı dok-

2 Teşrifat defterleri üzerine hazırlattığı mezuniyet tezleri şöyledir: Burhan Aydemir, Defter-i Teşrifat (İÜK 9810, 4b-65a), 1974; Arif Başgöl, Defter-i Teşrifat (İÜK 9810, 65a-86b), 1975; Burhanettin Yılmaz, Defter-i Teşrifat (K.K. 676m), 1975; Mustafa Batan, Defter-i Teşrifat (İÜK 9810, 86b-98b), 1976; Ali Temel, Defter-i Teşrifat (Mustafa Münif), 1977; Zeki Tekin, Teşrifatta Giydirilen Hil'atler, 1982; İsmail Kara, Defter-i Teşrifat (Mustafa Münif), 1986; Mustafa Köksal, Defter-i Teşrifat (K.K. 676m), 1987.

Gümrükler üzerine yapılan mezuniyet tezleri: Zeynep Diyarbekirlioğlu, Osmanlı-Avusturya Gümrük Tarifeleri, 1979; Hanım Kıvrak, 1183 (1769/1770) Tarihli Erzurum Gümrük Defteri, 1979; Kamil Dağistanlioğulları, 1248/49 Mâli Senesine Aid Erzurum Gümrük Defteri, 1980; Meral Şen, Osmanlı Rus Gümrük Tarifeleri, 1980; Müjgan İrençin, Osmanlı Fransız Gümrük Tarifeleri, 1984.

3 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, 1989.

4 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana

tora tezine de yönlendirmeleriyle önemli katkılar sunmuştur.

Bu süreçte iktisat tarihinden de kopmamış, özellikle Batı Anadolu bölgesine odaklanarak, şehirlerin XIX. yy. ortalarındaki sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyan Temettü Defterleri üzerine tez çalışmaları yürütmüştür. Danışmanlığında Arzu Tozdoğan Terzi tarafından hazırlanan *Aydın Güzelhisari'nin (Aydın Şehri) Sosyal ve İktisadi Durumu*⁵ konulu yüksek lisans teziyle, hâlâ Temettü Defterleri ve şehir tarihi üzerine yapılan incelemelerde örnek olarak kullanılan önemli bir kaynak eser ortaya çıkarılmıştır. Bu konuda bir diğer yüksek lisans tez çalışmasına, yine kendi danışmanlığında *Temettüat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Muğla'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*⁶ başlığıyla V. Levent Akgünlü tarafından başlanmış, ancak emeklilik dönemine denk gelen tez, Prof. Dr. İlhan Şahin'in yönetiminde tamamlanmıştır.

Merkez maliye teşkilatının ana unsurlarından hazinelerin, üzerinde derinlemesine çalışılması ve aydınlatılması gereken konulardan olduğu düşüncesiyle, danışmanlığında Arzu Tozdoğan Terzi'nin hazırladığı *Hazine-i Hassa Nezareti*⁷ başlıklı doktora teziyle bu alanda önemli

bir adım atılmış ve Tanzimat'tan sonra devletin iç hazinesini idare eden ve aynı zamanda padişahın gelirlerini toplayan, gerekli harcamalarını yapan ve sarayların her türlü masrafını karşılayıp idarelerini yürüten kurumun yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Danışmanlığında yürütülen bir başka tez çalışması, İdris Bostan tarafından hazırlanan *XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*⁸ başlıklı doktora tezidir. Devletin denizcilik faaliyetlerinin merkezinde yer alan Tersane'nin kurumsal yapısının ve sahip olduğu deniz gücünün ortaya çıkarıldığı bu tez, denizcilik tarihi çalışmalarında hâlâ önemli bir başvuru kaynağıdır.

Prof. Kütükoğlu'nun Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'ne intisabıyla beraber, Prof. Gökbilgin'in ve kürsünün çalışma alanlarının etkisiyle araştırmalarında bir çeşitliliğin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle kürsüde Tayyib Gökbilgin tarafından okutulan *Osmanlı Paleografya ve Diplomatigi* dersinin kendisine geçmesiyle birlikte bu alanda çalışmaları ağırlık kazanmış, ders materyali toplamak üzere başlanan yolda iş oldukça genişlemiş ve bu alanda Türkiye'de kaleme alınan ve hâlâ temel başvuru kaynağı olarak kullanılan en kapsamlı eser ortaya

Bilim Dalı, 1997.

5 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, 1992; tez daha sonra "Güzelhisar-ı Aydın: Portrait of a West Anatolian City", The Ottoman State and Societies in Change, ed. Hayashi Kayoko-Mahir Aydın, London 2004, s. 141-171'de yayınlanmıştır.

6 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, 2001.

7 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, 1998; *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Yay., Ankara 2000.

8 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, 1985; *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yay., Ankara 1992; *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Küre Yayınları, İstanbul 2018.

çıkmıştır. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*⁹ adlı eseriyle Kütükoğlu, Osmanlı Devleti'nin arşivleme konusundaki başarılı tutumu sayesinde günümüze kadar ulaşan engin belge koleksiyonunda yer alan belge çeşitlerini, yazı çeşitlerini ve belgelerde mevcut sembolleri uzun bir kaynak toplama sürecinin sonunda tafsilatlı bir şekilde ele almış, çalışmasında sıklıkla görüntüleme de yer vererek konuyu daha da açık bir hale getirmiştir. Eser aynı zamanda 1995 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Tarih Ödülü'ne layık görülmüştür.

Tarih eğitimi almak üzere bölüme gelen öğrencilerin araştırma ve doğru bilgiye ulaşma, aynı zamanda tespitlerini doğru bir şekilde aktarma yöntemlerini öğrenmesi amacıyla *İlmî Araştırma Usûlleri* ve *İlmî Araştırma Usûlleri Tatbikatı* dersleri ilk defa Mübahat Kütükoğlu tarafından okutulmaya başlanmış, derste öğrencilere verilen ödevlerde hocanın gördüğü eksiklikler ve yanlışlıklar, onu bu alanda öğrencilere rehber olacak nitelikte bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Böylece alanında ilk defa tarih metodolojisi üzerine bir eser kaleme almış, *Tarih Araştırmalarında Usûl*¹⁰ adlı başvuru kitabıyla tarih alanında çalışma yapacaklara yol gösterici olmuştur.

İktisat tarihçisi hüviyetini de geri plana

*atmayan Prof. Kütükoğlu, bu alandaki çalışmalarını da sürdürmüş, sosyal hayat ve iktisadi yapının bir bütün olarak ele alınması gerekliliği anlayışıyla hareket ederek Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi dersini vermeye başlamıştır. Çalışmalarındaki orijinal tespitlerini derste öğrenciye aktarmış, bu ders için hazırladığı ders notları, daha sonra yine kendisi tarafından genişletilerek *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*¹¹ adıyla kaleme alınan temel bir esere dönüşmüştür. Mübahat Kütükoğlu, eserin önsözünde de belirttiği üzere Osmanlı sosyo-kültürel ve iktisadi tarihini merak edenlere rehber olabilecek bir çalışma ortaya koymuş ve on beş farklı yönüyle konuyu ele almıştır. Bunlar arasında toplum yapısı, sosyal hayat, toplumun sahip olduğu kültürel değerler, maliye teşkilatı, ticaret, ulaşım ve sanayi gibi unsurlar yer almaktadır.*

Sosyal hayatın temel öğelerinden biri, şehrin ticari hareketliliğinde ve ekonomik yapısında önemli bir yere sahip olan esnaftır. Loncalarla teşkilatlanan esnaf grupları, kendi içinde uyguladıkları otokontrol mekanizmasıyla denetim sağlarken devlet de düzenin devamı için genel geçer kurallar koyar. Aynı zamanda satış fiyatlarına bir standardizasyon getirmek üzere yılın belli zamanlarında

9 1. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1994; 2. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1998; ilâveli 3. baskı: TTK Yay., Ankara 2013; 4. baskı: TTK Yay., Ankara 2018.

10 1. baskı: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990; ilâveli 2. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1991; 3. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1994; ilâveli 4. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1995; 5. baskı: Kubbealtı Yay. İstanbul 1997; 6. baskı: Kubbealtı yay. İstanbul 1998; 7. baskı: Kubbealtı Yay. İstanbul 2001; bilgisayara uyarlanmış 8. baskı: Elif Kitabevi, İstanbul 2007; 9. baskı: Elif Kitabevi, İstanbul 2008; 10. baskı: TTK Yay., Ankara 2011; 11. baskı: TTK Yay., Ankara 2014; ilâveli 12. baskı: TTK Yay., Ankara 2017; 13. baskı: TTK Yay., Ankara 2020; 14. baskı: TTK Yay., Ankara 2023.

11 TTK Yay., Ankara 2018; 2. baskı: TTK Yay., Ankara 2020.

halka sunulan mal ve hizmetler için fiyat tespitleri yaparak belirlenen fiyatları bir defter halinde düzenler. Narh olarak adlandırılan bu sistemle, esnaf devletin belirlediği fiyat aralığında satış yapar, aynı zamanda halk-esnaf arasındaki ilişkinin de sağlıklı bir şekilde sürmesi sağlanır. İşte bu fiyat tespitlerinin yapıldığı narh defterleri üzerine, ilk defa Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu tarafından çalışmalar yapılmış, meşakkatli ve yoğun emek mahsulü olan eserler ortaya çıkarılmıştır. Kütükoğlu'nun daha ilk asistanlık yıllarından itibaren ilgi alanına giren bu konu üzerine, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*¹² kitabı ve "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Mal ve Hizmet Fiatları"¹³, "1624 Tarihli Sikke Tashihihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri"¹⁴ başlıklı makaleleri ile İstanbul'da uygulanan narh fiyatlarının belirlendiği tespit edilebilen defterler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Ekim 1998 tarihindeki emeklilik, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu için akademik eser üretimi açısından fakülte'deki çalışma günlerinden daha verimli bir sürecin başlangıcı olmuştur. Prof. Ömer Lütfi Barkan ile çalıştığı dönemden itibaren üzerinde incelemelerde bulunduğu tahrir defterleri ve temettü defterlerine eğilerek özellikle Batı Anadolu şehirlerinin sosyo-ekonomik durumunu ortaya çıkaran kıymetli

eserler kaleme almaya başlamıştır.

Annales Ekolü'nün prensiplerini benimseyen Kütükoğlu, tarihin salt siyasi olaylar perspektifinden değerlendirilmesinin eksik kalacağı anlayışıyla, aynı zamanda olayların geçtiği coğrafyanın ve toplumun da detaylı bir şekilde ele alınarak bütüncül bir yaklaşımla tarihi aydınlatmanın daha doğru olacağı düşüncesindedir. Bunun için, disiplinler arası çalışma yöntemlerinden istifade etmeye önem vermiş, istatistiksel veri ve analizleri detaylı bir şekilde değerlendirerek sosyo-ekonomik yapıyı ortaya çıkarmak üzere kullanmıştır. Odaklandığı konuya derinlemesine yaklaşmış, aynı zamanda çok boyutlu bir tarihçilik sergileyerek tarihle doğrudan bağlantılı diğer bilim dallarından da faydalanmış, özellikle saha çalışmalarına önem vermiştir.

Mübahat Kütükoğlu'nun Batı Anadolu şehirlerinin sosyo-ekonomik yapısını ortaya çıkarmaya yoğunlaştığı bu dönemin ilk mahsulü, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*'dir¹⁵. İzmir'de doğup büyüyen Kütükoğlu, aile köklerinin dayandığı, bugün Denizli'ye bağlı olan Tavas ilçesinin tarihini aydınlatmak üzere kaleme aldığı *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*¹⁶ ve *XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası*¹⁷ isimli eserlerle bölge için kıymetli bir hizmeti yerine getirmiştir. Kütükoğlu, Batı

12 Enderun Kitabevi, İstanbul 1983. Eser, Türkiye Millî Kültür Vakfı tarafından 1983'te yayınlanmış tarih alanındaki eserler arasından Milli Kültüre Hizmet ödülüne layık görülmüştür.

13 TED, sayı 9 (1978), s. 1-85.

14 TD, sayı 34 (1984), s. 123-182.

15 İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2000.

16 TTK Yay., İstanbul 2002.

17 Milenyum Yay., İstanbul 2007.

Anadolu üzerine çalışmalarını, bugün İzmir'in bir ilçesi olan ancak XVI. yy.da Aydın Sancağı'na bağlı müstakil bir kaza statüsündeki Çeşme'nin XVI. yy.daki sosyo-ekonomik durumunu ortaya çıkardığı *XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*¹⁸ başlıklı eserle sürdürmüştür.

XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası hariç tutulursa yukarıda bahsi geçen eserlerin ortak noktası, XVI. yy.da tutulan tahrir defterlerinin esas alınmasıyla beraber, dönemin diğer arşiv kaynaklarından, kronik ve seyahatnamelerden de istifadeyle iktisadi durumun yanı sıra bölgenin sosyal hayatına da ışık tutmalarıdır. *XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası* kitabında ise, tahrir defterlerinin yerini sosyo-ekonomik durum hakkında daha detaylı verilere sahip olan temettü defterleri almıştır.

Osmanlılar, kuruluş devrinden itibaren XVI. yy.ın sonuna kadar belli aralıklarla nüfus ve arazi tahrirleri yaparak vergi mükellefi erkek nüfusu tespit etmiş, XIX. yy.da tahrir defterlerinin yerini yine gelir kaynaklarının detaylı bir şekilde belirlenmesi için tutulan temettü defterleri almıştır. Modern manada nüfus sayımı olarak değerlendirilebilecek ilk sayım ise, Sultan II. Mahmud döneminde yeni ordunun kuruluşuyla birlikte oluşan asker ihtiyacının karşılanması için askerlik çağındakilerin ve aynı zamanda vergi mükelleflerinin de doğru bir şekilde tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yurt çapında 1830 yılında başlanan sayım, bazı bölgelerde aynı yıl bazı bölgelerde ise

bir sene sonra tamamlanmış ve tutulan defterler merkeze gönderilmiştir. Bu nüfus defterleri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde halen bir seri halinde muhafaza edilmekte ve pey der pey araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

İşte bahsedilen bu nüfus defterlerinden Menteşe Sancağı'na ait olanına, Mübahat Kütükoğlu, başka bir konu üzerine bir çalışma yaptığı sırada tamamen tesadüfen başka bir tasnifte rastlamış, o dönemde henüz nüfus defterleri tasnifi araştırmacıya açılmamış olduğundan kendisi bu defter üzerinde çalışmaya başlamış ve böylece daha önce kimsenin kullanmadığı nüfus defterleri hakkında ilk bilgiler yine Mübahat Kütükoğlu tarafından ilim alemiyle paylaşılmıştır. Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a ithaf edilen *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*¹⁹ başlıklı eser, şehir ve sancak çalışmalarına farklı bir boyut kazandırarak, nüfus defterlerinden hareketle yapılacak sosyo-ekonomik tarih çalışmalarına temel teşkil etmiştir. Kütükoğlu, kullandığı defterdeki her veriyi titizlikle değerlendirmiş ve bölgenin nüfusunu, nüfus özelliklerini ve sosyal yapısını ortaya koymuştur. Defterdeki bilgilerden hareketle bölgenin toplam tahmini Müslüman nüfusu 134.000 civarındır. Gayrimüslimlerle birlikte bu rakam 140.000'i bulmaktadır. Defterin tutulma amaçlarından biri, askerlik çağındaki nüfusun tespitidir. Dolayısıyla bundan hareketle Menteşe bölgesinde askerlik çağındaki nüfusun, toplam erkek nüfusunun

18 TTK Yay., Ankara 2010.

19 TTK Yay., Ankara 2010.

%25'ini teşkil ettiği görülmektedir. Titiz ve mükemmeliyetçi bir şekilde ele alınan konuda, özellikle günümüzle bağlantı kurularak ilerlenmiş, defterde yer alan köy adları araştırılarak bugün mevcut olanlar ya da isim değiştirenler tespit edilmiş, aynı zamanda bu köyler harita üzerine de işlenerek esere ilave edilmiştir. Hazırlanan çeşitli harita ve planlarla da bölgenin idari teşkilatlanması gösterilmiştir. Ayrıca metin içindeki tablo ve grafiklerle konu pekiştirilmiştir.

Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nun tarihçiliğe katkısı sadece akademik yayınlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda önemli bir geleneğin doğuşuna da vesile olmuştur. 1984 yılında atandığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi müdürlüğünü 1998 yılına kadar sürdüren Kütükoğlu, bu zaman zarfında hem Türkiye hem de dünya çapında tarih alanında sahasının uzmanı araştırmacıları bir araya getirerek seminerler düzenlemiş, böylece hâlâ devam eden bir geleneğin temelini atmıştır. 1985 yılında başlanan seminerlerin ilki Ahmed Cevdet Paşa'ya hasredilmiş ve bundan sonra da her senenin mayıs ayında olmak üzere sürdürülmüştür. Düzenlenen bu seminerlerle tarih araştırmalarının sayıca artışı ve gelişmesinde önemli bir adım

atılmakla beraber, aynı zamanda orijinalliği ve kalitesiyle örnek teşkil edecek tebliğlerin akademik camiayla paylaşılmasına da vesile olunmuştur²⁰. Kütükoğlu müdürlüğü sırasında, ilk sayısı kurucu müdür M. Münir Aktepe tarafından 1970 yılında yayınlanmış olan *Tarih Enstitüsü Dergisi*'nin 13-16. sayılarını da hazırlayarak tarih literatürüne katkı sağlamıştır²¹.

Yaşam boyu süren bir yolculuk olan akademisyenlik, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu için hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğundan, taşıdığı "Cumhuriyet'in ilk kadın Osmanlı tarihçisi" ünvanının da hakkını vererek, hâlâ aynı üretkenliği ve titizliğiyle çalışmalarına devam etmektedir. 2023 yılının Haziran ayında *Tarih Dergisi*'nde yayınlanan "Kapıkulu Mevacib Tertib Defterleri²²" başlıklı makale ile yine üzerinde daha önce hiç çalışılmamış orijinal bir konuyu ortaya çıkarmış; defterlerin tutuluş şekli, mevacib için tahsis edilen gelir kaynakları ve bu gelir kaynaklarının tahsili gibi detaylar üzerinde durmuştur. Daha önce yayınlanmış makalelerini *Osmanlı'da İktisâdî Faaliyetler, Osmanlı Gümrükleri, Osmanlı Teşkilât ve Teşrifatından Sayfalar, Osmanlı Arşivinden* gibi konularına göre ayırarak beş ciltlik bir külliyat şeklinde yayınlama-

20 Tarih Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen seminerler ve yayınlanan tebliğ kitapları için bk. <https://tariharastirmamerkezi-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/faaliyetler/yayinlar>. Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nun müdürlüğü dönemindeki seminerler hakkında tafsilat için bk. Mübahat S. Kütükoğlu Cumhuriyet'in İlk Kadın Osmanlı Tarihçisi, s. 180.

21 Tarih Enstitüsü Dergisi'nin son sayısı, 1998 yılında Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu tarafından yayınlanan 16. sayıdır. Tafsilatlı bilgi için bk. Arzu T. Terzi, "Tarih Enstitüsü Dergisi Bibliyografyası", Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 14 (1994), s. 173-204; Sinem Serin, "Tarih Enstitüsü Dergisi Bibliyografyasına Zeyl", Tarih Dergisi, sayı 50 (2012), s. 337-346.

22 Sayı 80 (2023/2), s. 1-34.

ya hazırlanan Kütükoğlu, aynı zamanda *Bodrum'dan Tersane-i Âmir'e ve Köyceğizli bir Âyân Âilesi: Hasan Çavuşzâdeler* üzerine de çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'nun Bibliyografyası²³

İktisat Tarihi Alanındaki Çalışmaları

- Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münâsebetleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1974; *Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münâsebetleri II (1838-1850)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976. İki cilt birleştirilmiş ilâveli baskısı: *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münâsebetleri (1580-1850)*, TTK Yay., Ankara 2013; 2. baskı: TTK Yay., Ankara 2022.
- Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2000.
- İzmir Tarihinden Kesitler (Makaleler)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2000.
- XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı*, TTK Yay., İstanbul 2002.
- XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası*, Milenyum Yay., İstanbul 2007.
- Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK Yay., Ankara 2010.
- XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı*, TTK Yay., Ankara 2010.
- Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdi Yapısı*, TTK Yay., Ankara 2018; 2. baskı: TTK yay.,

Ankara 2020.

- “XVII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerindeki Etkileri”, *BTTD*, sayı 12 (Eylül 1968), s. 57-71.
- “Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri”, *TED*, sayı 4-5 (1974), s. 335-393.
- “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşidli Mal ve Hizmet Fiatları”, *TED*, sayı 9 (1978), s. 1-85.
- “İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *TD*, sayı 32 (1979), s. 495-558.
- “Balta Limanı Ticaret Muâhedeleri ve Tatbikatı”, *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20.X.1973) Tebliğler*, I, İstanbul 1979, s. 200-206.
- “Osmanlı Gümrük Kayıtları”, *OA*, I (1980), s. 219-234.
- “1253 Mâlî Yılına Âid Saraybosna Gümrük Defteri”, *GDAAD*, sayı 8-9 (1980), s. 23-36.
- “Tütün Zer'iyye Resmi ve Dış Tesirlerle Kaldırılması”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, II, Ankara 1981, s. 1429-1434.
- “Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti”, *GDAAD*, sayı 10-11 (1983), s. 151-166.
- “Redif Askeri Giderlerini Karşılama Üzere Alınan Bir Vergi: İâne-i Cihâdiyye”, *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler*, II, Ankara 1983, s. 145-166.
- “1624 Tarihli Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”, *TD*, sayı 34 (1984), s. 123-182.
- “Redif Kıyafetlerinin Mâliyetine Dair”, *İFM Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan Armağanı*, XLI/1-4 (1984), 283-299.
- “Osmanlılarda Esnaf İçi Kontrol Mekanizmasının İşleyişi”, *XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri*, Ankara 1984, s. 9-15.
- “The Ottoman-British Commercial Treaty of 1838”, *Four Centuries of Turco-British Relations*, Eoten Press 1984, s. 53-61.
- Türkçesi: “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Muâhedesi”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*

23 Mübahat S. Kütükoğlu'nun yayınları listelenirken Mübahat S. Kütükoğlu Cumhuriyet'in İlk Kadın Osmanlı Tarihçisi, s. 167-179'dan istifade edilmiştir.

- (400. Yıldönümü), Ankara 1985, s. 53-59.
- “Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü”, *1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 99-120.
- “Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi” *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul 1986, s. 53-130.
- “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezâreti”, *TED*, sayı 13 (1987), s. 481-520.
- “XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 97-131.
- “XVIII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Piyasası”, *Tarih Boyunca İstanbul Semineri (29 Mayıs-1 Haziran 1988) - Bildiriler*, İstanbul 1989, s. 231-238.
- “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisâdî Faaliyetleri”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 91-138.
- “Osmanlı İktisâdî Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, IRCICA Yay., İstanbul 1994, s. 513-650; Arapçası: “El-bünyetü'l-iktisâdiyye fî'd-devleti'l-Osmâniyye”, *Ed-Devletü'l-Osmâniyye. Tarih ve Hazâret*, IRCICA Yay., İstanbul 1999, s. 619-766; İngilizcesi: “The Structure of the Ottoman Economy”, *History of the Ottoman State. Society and Economy*, IRCICA Yay., İstanbul 2001, s. 559-676.
- “İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında İzmir Ticareti”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir 1994, s. 25-58.
- “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Bellekten*, LIX/225 (Ağustos 1995), 395-412.
- “Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi”, *Çağın Yakalayan Osmanlı. Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaşım Teknikleri*, IRCICA Yay., İstanbul 1995, s. 165-206.
- “İzmir İhtisab Nezâreti Muhasebeleri”, *TED Münir Aktepe Armağanı*, sayı 15 (1997), 49-144.
- “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, *Bellekten*, LXIII/238 (1999), 749-773.
- “Gümüşhacıköy 1260”, *Prof. Dr. Nihad Çetinė Armağan*, İstanbul 1999, s. 37-61.
- “Ahidnameler ve Ticaret Muâhedeleri”, *Osmanlı: İktisat*, 3 (1999), s. 329-341.
- “Osmanlı İktisâdî Tarihi”, *Türk Kültür Atlası*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., V, İstanbul 2000, 22-84.
- “Osmanlı Liman ve Rıhtımları”, *Türk Kültür Atlası*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., III, İstanbul 2000, 84-108.
- “İzmir Şehri Nüfusu Üzerine Tesbitler”, *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 8-10 Nisan 1999*, İzmir 2000, s. 65-90.
- “Bursa Gümrük Defterleri”, *TTK Belgeler*, XXIII/27 (2003), 1-115.
- “Osmanlı Esnaf Sayımları”, *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri 9-10 Mayıs 2002- Bildiriler*, II, İstanbul 2003, 405-440.
- “1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağı Hane Nüfusu”, *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, XXIII (2005), 25-92.
- “Sultan II. Mahmud Devri Menteşe Sancağı Nüfusu”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, II/1, 501-506.
- “Osmanlı Maliye Belgelerinde “Sâbıkı” ve “Emsâli” Kayıtları”, *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan'a Armağan*, haz. Hayrunnisa Alan-Ömer İşbilir-Zeynep Aycibin-Muhammet Ali Kılıç, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 379-387.
- “Kapıkulu Mevâcib Tertib Defterleri”, *Tarih Dergisi*, sayı 80 (2023), s. 1-34.
- “Ahidnâme (Türk Tarihi)”, *DVİA*, I (1988), 536-540.
- “Avrupa Tüccarı”, *DVİA*, IV (1991), 159-160.
- “Balta Limanı Muâhedesi”, *DVİA*, V (1991), 38-40.
- “Defterdar”, *DVİA*, IX (1993), 94-96.
- “Gümrük (Osmanlılarda)”, *DVİA*, XIV (1996),

263-268.

“Hayriye Tüccarı”, *DVİA*, XVII (1997), 64-65.

“Narh (Osmanlılarda)”, *DVİA*, XXXII (2006), 390-391.

“Narh”, *EL*, Second, (1993), 964-965.

Osmanlı Diplomatiği Alanındaki Çalışmaları

Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), 1. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1994; 2. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1998; ilâveli 3. baskı: TTK Yay., Ankara 2013; 4. baskı: TTK Yay., Ankara 2018.

“Osmanlı Paleografya ve Diplomatik Öğretimi ve Arşivci Yetiştirilmesi”, *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu Mayıs 1985*, İstanbul 1985, s. 143-148.

“Mühimme Defterlerindeki Muâmele Kayıtları Üzerine”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan-2 Mayıs 1986)- Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 95-112.

“Osmanlı Diplomatikinde Birbiri Yerine Geçen Belgeler: Arıza-Kaime, Tahrirat-Şukka”, *Osmanlı-Türk Diplomatik Semineri, 30-31 Mayıs 1994- Bildiriler*, İstanbul 1995, s. 91-112.

“Sicill-i Ahval Defterlerini Tamamlayan Arşiv Kayıtları”, *GAAD Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı*, sayı 12 (1998), s. 141-147.

“Tuğra, Ferman, Berat Üzerine”, *Millet Yazma Eser Kütüphanesinden Seçme Ali Emiri Efendi ve Dünyası. Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar*, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2007, s. 54-90.

“Arşiv Belgelerinin Güvenilirliği”, *Halil İnalcık Armağanı 1. Tarih Araştırmaları*, Ankara 2009, s. 105-125.

“Osmanlı Maliye Belgelerinde ‘Sâbıkı’ ve ‘Em-sâli’ Kayıtları”, *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan’a Armağan*, haz. Hayrunnisa Alan-Ömer İşbilir-Zeynep Aycibin-Muhammet Ali Kılıç, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 379-387.

“Ahidnâme (Türk Tarihi)”, *DVİA*, I (1988), 536-540.

“Arz”, *DVİA*, III (1990), 438-440.

“Battal Torbası”, *DVİA*, V (1991), 206.

“Berat”, *DVİA*, V (1992), 472-473.

“Buyruldu”, *DVİA*, VI (1992), 478-480.

“Diplomatik (Osmanlılarda)”, *DVİA*, IX (1994), 364-366.

“Elkab”, *DVİA*, XI (1995), 51-54.

“Ferman”, *DVİA*, XII (1995), 400-406.

“Hatt-ı Humâyûn”, *DVİA*, XVI (1997), 485-488.

“Hududnâme”, *DVİA*, XVIII (1998), 303-304.

“İlmühaber”, *DVİA*, XXII (2000), 151-152.

“İrâde-i Seniyye”, *DVİA*, XXII (2000), 391-392.

“Lâyihâ”, *DVİA*, XXVII (2004), 116-117.

“Mektup”, *DVİA*, XXVIII (2004), 18-21.

“Mühimme Defteri”, *DVİA*, XXXI (2006), 520-523.

“Mühür (Osmanlılarda)”, *DVİA*, XXXI (2006), 530-531.

“Paleografya”, *DVİA*, XXXIV (2007), 153-154.

“Pençe”, *DVİA*, XXXIV (2007), 228-229.

“Takrir”, *DVİA*, XXXIX (2010), 471-472.

“Temessük”, *DVİA*, XL (2011), 413-414.

“Tezkire”, *DVİA*, XLI (2012), 73-74.

“Berat”, *EL*, Three, Leiden 2016-2, 50-51.

“Ferman”, *EL*, Three, Leiden 2016-2, 103-104.

“Hatt-ı Hümayun”, *EL*, Three, Leiden 2018-6, 82.

Osmanlı Sosyal Tarihi Alanındaki Çalışmaları

XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, TTK Yay., Ankara 2000.

Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdi Yapısı, TTK Yay., Ankara 2018; 2. baskı: TTK Yay., Ankara 2020.

“1869’da Faal İstanbul Medreseleri”, *TED*, sayı 7-8 (1977), s. 277-392.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri”, *İTED*, VII/1-2 (1978), 1-212.

“Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İstanbul 1981, s. 519-605.

- “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre”, *TED*, sayı 12 (1982), s. 127-158.
- “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri-Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s. 133-159.
- “Osmanlı Ülkesinde Avrupa Sun’i Kahvesi”, *Kaynaklar*, sayı 6 (İstanbul Kış 1988), s. 44-50.
- “XVI. Yüzyıl İzmir’inde Cemaat Adı Taşıyan Köyler”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi. Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos 1989*, Ankara 1990, s. 497-504.
- “İstanbul’da Ekmeğin Temininde Devletin Rolü (XVIII-XIX. Yüzyıllar Arşiv Kaynakları)”, *Ata Dergisi Nejat Göyünç Armağanı*, sayı 7 (Konya 1997), s. 55-74.
- “Life in the Medrese”, *The Illuminated Table, the Prosperous House*, Würzburg 2003, s. 209-217. Türkçesi: “Medresede Yaşam”, *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, İstanbul 2006, s. 239-248.
- “Gelin Kızların Gözdesi: Çıkıcalı Ayakkabılar yahut Lâpçin-Galoş”, *Ayakkabı Kitabı*, İstanbul 2003, s. 283-287.
- “Fatih Devri Medreseleri”, *Fatih ve Dönemi*, İstanbul 2004, s. 321-327.
- “Medreseler”, *Fatih ve Dönemi*, İstanbul 2004, s. 320-328.
- “Bir Âyan Âilesi: Tavaslızâdeler”, *Bellekten*, LXXV/273 (2011), 447-469.
- “Osmanlıdan Günümüze Yer Adları”, *Bellekten*, LXXVI/275 (2012), 147-165.
- “Baruthâne-i Âmire”, *DVİA*, V (1991), 96-98.
- “Dârülhilâfe Medresesi”, *DVİA*, VIII (1993), 507-508.
- “İzmir”, *DVİA*, XXIII (2001), 515-524.
- “Narh (Osmanlılarda)”, *DVİA*, XXXII (2006), 390-391.
- “Narh”, *EI*, Second, (1993), 964-965.

Devlet Teşkilatı ve Diplomasi Üzerine Çalışmalar

“XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fevkalâ-

de Elçilerin Ağırlanması”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran’a Armağan, XXVII/1-2 (Ankara 1989), 199-231.

“Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991, s. 49-99.

“Sultan II. Abdülhamid’in İkbâli Behice Kadın Efendi’nin İngiltere Sefâretinden Yardım İsteği”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, 27-29 Mayıs 1992- Bildiriler*, İstanbul 1994, s. 206-216.

“I. Dünya Savaşı Arefesinde İngiliz Hükûmetinin El Koyduğu Gemiler ve Türk Kamu Oyu”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 206-218.

“Son Devir Osmanlı Resmî Ziyâfetleri”, *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 369-391.

“Minyatürlerde Dîvân-ı Humâyûn ve Arz Odası”, *TED*, sayı 16 (1998), s. 47-68.

“Ayak Divânı”, *DVİA*, IV (1991), 192-93.

Biyografi, Nekroloji, Takdim ve Tanıtım Yazıları

“Cevdet Paşa ve Âile İçi Münâsebetleri”, *Ahmed Cevdet Paşa Semineri (27-28 Mayıs 1985) - Bildiriler*, İstanbul 1986, s. 199-222.

“Prof. M. Tayyib Gökbilgin’in Ardından”, *TED*, sayı 12 (1982), s. 1-24.

“Meslektaşım Bekir Kütükoğlu”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991, s. 1-11.

“Hocalarım Cavid Baysun ve Ömer Lütfi Barkan”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiyede Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı*, Ankara 2012, s. 3-6.

“Vefalı Bir Dost, Mütevazı Bir İlim Adamı Mehmet İpşirli”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. Feridun M. Emecen-İshak Keskin-Ali Ahmetbeyoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 21-22.

“Hocam Prof. M. Tayyib Gökbilgin”, *Edirne Sempozyumu 15 Nisan 2015 Bildiriler*, ed. İbrahim

- Sezgin-Veysi Akın, İstanbul 2016, s. 3-5.
- “Barkan, Ömer Lütfi”, *DVİA*, V, (1991), s. 74-76.
- “Gökbilgin, M. Tayyib”, *DVİA*, XIII (1996), s. 137-138.
- “71. Yılı Kutlarken”, *Tarih Dergisi*, sayı 71 (2020), s. 9-11.
- “1640 Tarihli Es’ar Defteri”, yayınlayan Yaşar Yücel, *Türk Kültürü*, sayı 229 (Mayıs 1982), s. 451-455. (Tanıtma).
- “Suraiya Faroqhi, Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia. Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650”, *TED*, sayı 13 (1987), s. 615-618. (Tanıtma).

Tarih Metodolojisi

- Tarih Araştırmalarında Usûl*; 1. baskı: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990; ilâveli 2. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1991; 3. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1994; ilâveli 4. baskı: Kubbealtı Yay., İstanbul 1995; 5. baskı: Kubbealtı Yay. İstanbul 1997; 6. baskı: Kubbealtı yay. İstanbul 1998; 7. baskı: Kubbealtı Yay. İstanbul 2001; bilgisayara uyarlanmış 8. baskı: Elif Kitabevi, İstanbul 2007; 9. baskı: Elif Kitabevi, İstanbul 2008; 10. baskı: TTK Yay., Ankara 2011; 11. baskı: TTK Yay., Ankara 2014; ilâveli 12. baskı: TTK Yay., Ankara 2017; 13. baskı: TTK Yay., Ankara 2020; 14. baskı: TTK Yay., Ankara 2023.

Kısaltmalar

- DVİA Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EI Encyclopedia of Islam
GDAAD Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
IRCICA İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İFM İktisat Fakültesi Mecmuası
İTED İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
OA Osmanlı Araştırmaları
TD Tarih Dergisi
TED Tarih Enstitüsü Dergisi
TTK Türk Tarih Kurumu

Kaynakça

- Akgünlü, V. Levent, *Temettüat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Muğla'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Aydemir, Burhan, *Defter-i Teşrifat (İÜK 9810, 4b-65a)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1974.
- Başgöl, Arif, *Defter-i Teşrifat (İÜK 9810, 65a-86b)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1975.
- Batan, Mustafa, *Defter-i Teşrifat (İÜK 9810, 86b-98b)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1976.
- Bostan, İdris, *XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1985.
- _____, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yay., Ankara 1992.
- _____, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Küre Yayınları, İstanbul 2018.
- Dağıstanlıoğulları, Kamil, *1248/49 Mâli Senesine Aid Erzurum Gümrük Defteri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1980.
- Diyarbakirlioğlu, Zeynep, *Osmanlı-Avusturya Gümrük Tarifeleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1979.
- Ertuğ, Zeynep Tarım, “Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu Hayatı ve Eserleri”, *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 1-16.
- İrençin, Müjgan, *Osmanlı Fransız Gümrük Tarifeleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1984.
- Kara, İsmail, *Defter-i Teşrifat (Mustafa Münif)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1986.
- Karaca, Filiz Çalışkan, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih

- Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- _____, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1997.
- Kıvrak, Hanım, *1183 (1769/1770) Tarihli Erzurum Gümrük Defteri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1979.
- Köksal, Mustafa, *Defter-i Teşrifat (K.K. 676m)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1987.
- Mübahat S. Kütükoğlu *Cumhuriyet'in İlk Kadın Osmanlı Tarihçisi*, haz. Arzu Terzi, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2023.
- Serin, Sinem, "Tarih Enstitüsü Dergisi Bibliyografyasına Zeyl", *Tarih Dergisi*, sayı 50 (2012), s. 337-346.
- Şen, Meral, *Osmanlı Rus Gümrük Tarifeleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1980.
- Tekin, Zeki, *Teşrifatta Giydirilen Hilatlar*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1982.
- Temel, Ali, *Defter-i Teşrifat (Mustafa Münif)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1977.
- Terzi, Arzu T., *Aydın Güzelhisarı'nın (Aydın Şehri) Sosyal ve İktisadi Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- _____, "Tarih Enstitüsü Dergisi Bibliyografyası", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 14 (1994), s. 173-204.
- _____, *Hazine-i Hassa Nezareti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1998.
- _____, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK Yay., Ankara 2000.
- _____, "Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı'nın Tarihçesi", *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri 16-17 Aralık 2003- Bildiriler*, İstanbul 2004, s. 285-302.
- _____, "Güzelhisar-ı Aydın: Portrait of a West Anatolian City", *The Ottoman State and Societies in Change*, ed. Hayashi Kayoko-Mahir Aydın, London 2004, s. 141-171.
- Yılmaz, Burhanettin, *Defter-i Teşrifat (K.K. 676m)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1975.